

Загорка Голубовић
Институт за филозофију
и друштвену теорију
Београд

UDK: 316.384.5
Оригиналан научни рад
Примљен: 12. 12. 2000.

СРБИЈА ДАНАС КАО ЗАТВОРЕНО И ОСИРОМАШЕНО ДРУШТВО – И ГДЕ ЈЕ ИЗЛАЗ?

У тексту се указује на то да је Србија, у оквиру СФРЈ, од најотворенијег и најразвијенијег друштва до краја 1980их година, у поређењу са другим социјалистичким земљама, постала данас потпуно затворено и крајње осиромашено друштво. Један од битних разлога за такву инволуцију аутор види у чињеници да је у време свога поросперитета на економском и културном плану бивша Југославија имала један хибридни систем, у којем је задржана ауторитарна структура власти и партијски монопол нудећи самоуправљање мање или више као фасаду иза које се скривала права природа политичког система – владавина партијске државе. И управо због те привидне либерализације у Југославији није дошло до формирања алтернативних покрета, као у Централној и Источној Европи, који су припремили мирну трансформацију тоталитаризма стварајући претпоставке за демократизацију. Зато је процес трансформације у Југославији био препуштен владајућим политичким елитама, које су се формирале као националне олигархије и подстакле националистичке покрете у циљу оформљења националних држава. Сакривајући се иза паролe о националном ослобођењу оне су одгодиле питање о демократизацији земље као другоразредан проблем.

Будући да је националистичка олигархија однела превагу над демократским снагама, бивша Југославија је изабрала међуетнички рат, јер се програм сепарације националних држава није могао остварити без ратних сукоба с обзиром на етничку измешаност читаве територије. На тај начин су све предности бивше Југославије биле избрисане и Србија је постала неразвијена земља са перманентном рецесијом која траје већ деценију.

Друга препрека на путу изласка из економске и друштвене кризе је тешко ослобађање популације од притиска историјских митова и глорификације сопствене нације, што подстиче предрасуде према суседима, али и према Западу (нарочито после НАТО бомбардовања) и производи ксенофобију спречавајући успостављање нормалних односа са државама бивше Југославије и са светом.

У том контексту разматра се питање о могућностима друштвених промена као путу за излазак из дубоке друштвене кризе.

Кључне речи: Србија, отворено друштво, друштвена криза, тоталитаризам, демократизација.

Србија је била у оквиру бивше Југославије до краја 1980их година најотвореније социјалистичко друштво, отворено према свету и свет према њој: у погледу граница, протока роба и радне снаге, размене идеја, знања и технологије. Она је представљала мост између Источне и Западне Европе, обећа-

вајући тада неки »трећи пут« у правцу развоја модерног друштва у виду »социјализма са хуманим лицем«. Идеја самоуправљања, без обзира на идеологизацију самог појма, кореспондирала је са идејом партиципације у управљању, која је тада била веома наглашена у западним земљама и зато је од стране западних мислилаца добијала бројне похвале, иако је постојећа идеолошка обланда прикривала монопол партијске државе. Ипак, везе са Западом, које су се успоставиле преко економских реформи и смањењем улоге командне економије, те увођењем елемената тржишта, биле су до извесног степена блокиране, јер је бивша Југославија почивала на анахроном политичком систему једнопартијске власти и монопола моћи, који је релативизовао и економске реформе и процесе либерализације у култури. А под плаштом »самоуправљања« били су заковани сви аутентични алтернативни покрети, који су тада настајали у Централној и Источној Европи и припремали пут за трансформацију политичког система кад је дошло до колапса »реалног социјализма«.

Такав корпус либералних и демократских снага, окупљених у различитим облицима »алтернативног друштва и културе« у Пољској, ЧСР и Мађарској, није постојао у бившој Југославији. Зато је процес трансформације у часу колапса система био препуштен владајућој комунистичкој елити, која се већ била расточила на националне елите и у том правцу тражила решења за актуелну кризу федералне државе и друштвено-економског система. Трансформација одозго, уз помоћ пробуђених популистичких покрета, није могла обезбедити стварање реалног демократског пројекта из неколико разлога: а) комунистичка номенклатура није била заинтересована за демократски преображај јер је то значило губљење вишедеценијске власти, зато се служи мимикријом и новом националистичком идеологијом као новим обликом легитимитета у циљу одржања на власти; б) да би нова националистичка идеологија послужила као ефикасно средство легитимитета било је неопходно да се афирмише национална политичка елита као заштитник своје нације, што је водило јачању сепаратистичких тежњи и у крајњем циљу распаду Југославије и међуетничком рату; в) зато је било потребно преокренути циљеве даљег развоја – од примарне потребе за демократизацијом друштва ка такзваном националном ослобођењу, које је било флоскула за прикривање основног циља, стварања независних националних држава са националном олигархијом на челу.

Бивша Југославија је тако изабрала рат уместо мирне демократске трансформације и десет година трпи последице таквог избора, које су довеле све републике бивше Југославије, изузев Словеније, у стање инволуције. Може се рећи да су све тековине бивше Југославије, које неки аналитичари неаргументовано одбацују, у смислу Михниковог појма »оштрашћеног антикомунизма«, поништене у последњој деценији. То се очитује како у погледу статуса отвореног друштва тако и у погледу стандарда (не треба заборавити да је у

Југославији 1989 године доходак *per capita* био 2400 долара и да се Југославија сврставала у средње развијене земље).

Србија је данас на нултој тачки: она ће морати да почне оданде где је била пре неколико деценија и то под условом да дође до смене садашњег поретка. У односу на свет, поново је у стању разбуђеног антагонизма према западним демократијама (као непосредно после II светског рата), јер режим намеће политику потпуног негирања демократских тековина и индивидуалних људских права и слобода, оживљавајући поново историјске митове о светом циљу »жртвовања за нацију«, која ставља у заграде слободу личности као грађанина. Шта више, власт примењује најгоре елементе западног капитализма у настајању и под утицајем *laissez-fair* економије и »дивљег Запада« примењује мафијашке методе ликвидације непријатеља из Чикашког периода 1930их година XX века.

Скривајући се иза »теорије завере« данашњи властодршци у Србији посвађали су наше друштво са целим светом и данас су им једини савезници: Северна Кореја, Либија, Куба, Кина, а чак се и Русија све више дистанцира од такве политике владајућег режима. Њима су путеви отворени једино на далеки Исток, а чак су непожељни и у многим бившим несврстаним земљама. Али је таква политика изоловала не само режим од целог света, него и целу земљу претворила у гето. Сви смо постали заточеници изолационистичке политике режима и једино грађани Србије, у односу на све друге републике бивше Југославије, немају слободан приступ у Западној Европу, шта више, подзорење Европе се проширило на целокупно становништво Србије, што се очитује у тешкоћама за прибављање виза за путовања.

Изолација, међутим, има катастрофалније последице на привреду, будући да су и међународним санкцијама, као одговору на ратна подстицања и недемократски режим у Србији, спречене нормалне трговинске и монетарне комуникације са светом, као и доток капитала и иностраних инвестиција неопходних за опоравак привреде и за налажење излаза из све катастрофалније економске кризе.

Том двоструком политиком изолације (како од стране режима тако и међународне заједнице) Србија се све више учвршћује као анахрони бастион премодерног друштва у срцу Европе, које је искључено из свих међународних институција.

И што је парадоксално, будући да досадашња политика владајућег режима води пропасти и државе и друштва, таква позиција Србије се истиче као предност јер, наводно, само се Србија одупрла експанзионизму новог западног империјализма и стала на браник одбране независности и суверенитета националних држава.

С друге стране, такву политику потхрањују и они опозициони кругови који виде само у стварању међународног протектората – што је у свести грађана синоним за окупацију – излаз из даљег пропадања земље, потцењујући могућности ревитализације унутрашњих демократских снага које би се одлу-

чно супротставиле режимској политици и у повезивању на демократским темељима са западним светом тражили излаз из стално растуће југословенске кризе.

Поред тога, још увек велики део популације тешко се ослобађа историјских митова и глорификације своје нације, што је препрека за ослобађање од предрасуда и према суседима и према Западу, да би се могли успоставити нормални и толерантни односи, нарочито када су у питању државе бивше Југославије.

Где се налази Србија данас у погледу квалитета живота? Од средње развијене земље у 1980им годинама Србија је дошла у ред неразвијених земаља и у погледу многих показатеља више припада Азији и Африци него Европи, као најсиромашнија земља на европском континенту. Она је најсиромашнија и у односу на државе бивше Југославије: по националном бруто дохотку, по дохотку *per capita*, по куповној моћи становништва, по општем стању осиромашења друштва као целине, а нарочито по енормној стопи незапослености (која достиже 50% са радницима на принудним одморима), по повећаној стопи смртности због глади и смртности одојчади и по повећању оних болести које су пратилац сиромаштва (као што је туберкулоза).

То се може илустровати чињеницом да већ дванаест година траје перманентна рецесија у привреди Србије. На пример, у 1986.г. друштвени производ (у милионима динара) био је 50.509, а 1997 – 25.016; национални доходак је опао од 39.509 на 20.389.¹ Или док је запосленост (1990/100) износила 1989.г. 102,9, 1997 је пала на 78,6 (исто, стр. 31); другим речима рапидно опада запосленост активно способног становништва, а расте незапосленост.

Србија практично треба да почне испочетка, поготово када се укључе ефекти разарања инфраструктуре као последице НАТО бомбардовања, али и дугогодишње нерационалне привредне политике владајућег режима. Постало је опште прихваћено становиште да се у садашњим условима, које је створио режим десетогодишњим разарањем друштва, не може постићи његова обнова. Али нема одговора ни на питање: како изаћи из постојећих неповољних услова и припремити пут за почетак обнове. Начелно је прихватљиво декларисање опозиције да се до смене постојећег режима мора доћи демократским путем, тј. преко слободних избора; али се круг затвара када се, реално процењујући политичку сцену данас, констатује да владајућој олигархији није у интересу да распише изборе, јер се оправдано боји да ће на њима изгубити, уколико они буду фер и слободни. Шта се, дакле, нуди као алтернатива? Одговор би могао бити: масовни и перманентни протести координирани диљем Србије, који би потпуно паралисали функционисање државе и друштва као мера притиска каква је практикована у другим источно-европским

¹ Наведено према Петру Ђукићу, »Економски и социјални оквир: лимитирајући чинилац деловања синдиката« у *Улога синдиката у транзицији*, ЦПА и УГС "Независност", Београд, 1999, стр. 26-27.

земљама и која је довела до колапса владајућих режима. Али да ли поостоји реална снага у Србији која би била у стању да организује и осмисли такве протесте? И да ли још постоји енергија у популацији да се мобилише у таквим акцијама, након свих досадашњих пораза и разочарења и великог неповерења у политичке странке, укључујући и оне из опозиције? Покренута је акција обједињавања свих демократских снага, односно свих елемената цивилног друштва (демократских политичких странака, НВО-а, независних синдиката и студената) у циљу промовисања друштвених промена, што се показало веома успешним у неким градовима Србије (у Лесковцу, Нишу, Чачку, Краљеву и др.), али се феномен »уједињене опозиције« манифестује на нивоу страначких централа (у Београду) скоро искључиво у одржавању заједничких састанака, из којих још увек није произашла заједничка стратегија. С друге стране, тешко је проценити какву ће стратегију применити власт у ситуацији када јој рејтинг све више опада и када осетније губи досадашње присталице, поготово када су главни актери режима суочени са суђењем у Хагу. Једном речју, ситуација је врло хаотична и потребна је велика мудрост од стране демократских чинилаца да се трасирају путеви који ће довести (највероватније на дужи рок него што се предвиђа) до проналажења излаза из кризе која предочава катастрофу.

Не треба заборавити да упркос све већег незадовољства и декларативног изјашњавања за промене, још увек влада страх од тога шта ће промене донети и да ли се на овом простору може постићи демократски преображај друштва мирним путем, без нових фаталних конфликата, па и ратова. Страх од грађанског рата паралише један део популације да се определи за активније учешће у борби за друштвене промене и они радије остају по страни плашећи се да се могу провоцирати нови сукоби.

Посебну тешкоћу представља тешко брисање трагова досадашњих ратних сукоба и мржње која је из тога проистекла, а која још увек храни ксенофобично понашање које подстиче међусобно неповерење, нарочито када је реч о националним мањинама у Србији чија је 1/3 становништва несрпског порекла.

Чини се, међутим, да је неопходно у овом моменту да се уједине све расположиве демократске снаге да би се остварио основни циљ – промена садашњег система, а потом мора ће се тражити реална решења за све остале (нимало решиве) проблеме, али ослобођени терета ауторитарне власти. Пут неће бити лак, као што показује искуство Хрватске, ипак, то је једини начин да се изађе из овог опасног лавиринта.

Zagorka Golubović
Institut for Philosophy
and Social Theory
Belgrade

S u m m a r y

**SERBIA AS A CLOSED AND IMPOVERISHED SOCIETY
– IS THERE A WAY OUT?**

The author writes about the transformation which Serbia has undergone since the collapse of former Yugoslavia, from being an open society and the most developed one within the circle of the former socialist societies, into a closed and completely isolated and impoverished society at the end of the 20th century. The reason for such an involution can be found in a hybrid character of the former social system which combined the authoritarian structure and the monopoly of the party-state with self-government that was used as a façade covering the undemocratic nature of the regime. The former Yugoslavia lacked the alternative social movements, that existed in Poland, Czechoslovakia and Hungary, therefore in the moment of the collapse of »real socialism« it had no proper actors to direct the necessary social change. That is the reason why this job was performed in FR Yugoslavia by the communist nomenklatura that was transformed into the nationalist oligarchies, which prepared secession of the former republics of Yugoslavia and the inter-ethnic wars. Moreover, all the comparative advantages of former Yugoslavia have been annulled and from that period on its divided parts, in particular Serbia, have been confronted with the incessant recession.

The next reason for Serbian incapability to get rid off the deep social crisis lies in the legacy of the traditional past, i.e. the population's hard liberation from the pressure of historical mythologies and the glorification of one's own nation that produces prejudices towards the other nations and xenophobia – in particular after the NATO attack to FR Yugoslavia. In this context the possibilities for democratic change are discussed in the paper.

Key words: Serbia, open society, social crisis, totalitarianism, democratisation.